

ζωή και την ψυχή τῶν πολιτειῶν χαρίζει σ' ὅλη τὴν Ἀνθρωπότητα τὴν ἀπόλυτη κι' αἰώνια φιλοσοφικὴ ἀλήθεια, πὼς ἡ Δημοκρατία ἔχει πίστη, γιὰτ' εἶναι ἠθικὴ δύναμη, ἐνῶ ἡ Ὀλιγαρχία δὲν ἔχει καμμιά πίστη καὶ συνεπῶς καμμιά φιλία, γιὰτὶ θρησκεία τους ἔχουν οἱ ὀλιγαρχικοὶ πάντα τὸ ὑλικὸ συμφέρο καὶ μόνο τὸ ὑλικὸ συμφέρο. Ὁ στοχασμὸς τοῦ Δημοστένη, βαθύτατα φιλοσοφικός, εἶναι ἀποκαλυπτικώτατος τῶν βαθύτερων αἰτίων τῆς πραγματικότητος αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ζωῆς ὅλων τῶν λαῶν («οὐ γὰρ ἔστι ὅπως ὀλίγοι πολλοῖς καὶ ζητοῦντες ἄρχειν τοῖς μετ' ἰσηγορίας ζῆν ἠρημένοις εὖνοι γένοιτ' ἄν!»)

Στὸν ἴδιον λόγο του ὁ Δημοστένης μὲ πύρινους λόγους κηρύσσει τὸ αἰῶνιο Εὐαγγέλιο ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, τὸ εὐαγγέλιο τοῦ ἀδυσώπητου καὶ θανάσιμου, ἀμείλιχτου κι' ἐξοντωτικοῦ μίσους καὶ πολέμου ἐναντίον τῆς Ὀλιγαρχίας καὶ ὅλων τῶν ὀλιγαρχικῶν: «... τοὺς δὲ τὰς πολιτείας καταλύοντας καὶ μεθιστάντας εἰς ὀλιγαρχίαν κοινοὺς ἐχθροὺς παραινῶ νομίζειν ἀπάντων τῶν ἐλευθερίας ἐπιθυμούντων.» (20) Καὶ ὁ Δημοστένης δὲν εἶναι μόνο ὁ μέγας καὶ ὑπέροχος πολιτικὸς καὶ μιὰ μεγάλη ἠθικὴ συνείδηση, ἡ πρὸς μεγάλη ἴσως ἠθικὴ συνείδηση καὶ προσωπικότητα ὅλης τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, ποὺ κηρύσσει τὴν πολιτικὴ ἀλήθεια καὶ τὸ ὑπέριστα ἠθικὸ χρέος καὶ θυσιάζει καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του γιὰ τὸ πολιτικὸ καὶ ἠθικὸ πιστεύω του, ἀλλὰ κι' ἓνας μέγας φιλόσοφος ποὺ αἴρεται σὲ ὕψη φιλοσοφικὰ ἀπροσπέλαστα ἀπ' ὅπου εἰσδύοντας μέσα στὰ αἰώνια σκοτάδια καὶ μυστήρια τῆς ἀπόλυτης πραγματικότητος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς θεμελιώνει τὴν πολιτικὴ του καὶ τὴν ἠθικὴ του ἀπάνω σ' αἰώνιες φιλοσοφικὲς ἀλήθειες: «... δεῖ γὰρ τοὺς εὐτυχοῦντας περὶ τῶν ἀτυχοῦντων ἀεὶ φαίνεσθαι τὰ βέλτιστα βουλευομένους, ἐπειδήπερ ἄδηλον τὸ μέλλον ἀπασιν ἀνθρώποις.» (21)

Χαρακτηριστικοὶ τῆς ὕψηλῆς συνείδησης τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ χρέους ποὺ εἶχε ὁ Δημοστένης, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῆς προσωπικότητός του, εἶναι οἱ λόγοι του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τῆς ἐποχῆς του, ἐποχῆς παρακμῆς: «Ἐγὼ δὲ δίκαιον μὲν εἶναι νομίζω κατάγειν τὸν Ῥοδίων δῆμον... Διὰ τί; ὅτι, πάντων μὲν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰ δίκαια ποιεῖν ὠρμηκότερον, αἰσχροὺν ἡμᾶς μόνους μὴ θέλειν ἀπάντων δὲ τῶν ἄλλων ὅπως ἀδικεῖν δυνήσονται παρασκευαζομένων, μόνους ἡμᾶς τὰ δίκαια προτείνεσθαι, μηδενὸς ἀντιλαμβανομένους, οὐ δικαιοσύνην ἀλλ' ἀνανδρίαν ἠγοῦμαι.» (28)

Ἡ αἰωνία Ἑλληνικὴ Ψυχὴ συγκλονίζεται ἐδῶ ἀπὸ ἱερὸ δέος καὶ ἱερὴ φρικίαση στὸ ἄκουσμα τῶν ἀθανάτων λόγων ἐνὸς ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα παιδιὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Μόνο ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν βαθειὰ ἠθικὴ συνείδηση καὶ συνάμα βαθειὰ γνώση τῆς ἀπέραντης ἀλυσσίδας ἐγκλημάτων, ἀδικιῶν,

1. Δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ οἱ λίγοι ν' ἀγαποῦν τὸ Λαὸ (τοὺς πολλοὺς) καὶ ὅσοι θέλουν νὰ εἶναι τύραννοι τῶν πολλῶν δὲν μποροῦν ποτὲ ν' ἀγαποῦν ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ ζοῦν σὲ καθεστῶς ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας (Δημοκρατίας).

2. Σ. Σ. Δίκαιο νομίζω τὴν ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας στὴ Ῥόδο.

δραμάτων και τραγωδιῶν τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας ἐναντίον ἀτόμων και ὀλοκλήρων λαῶν, ἐγκλημάτων μόνο τῶν λίγων τυράννων και ἐκμεταλλευτῶν τῶν λαῶν, και βλέπουν τὴν τραγική και φριχτὴ κατάσταση ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος τοῦ καιροῦ μας, οἱ λεγόμενες, κατ' εὐφημισμὸν μόνο, Μεγάλες Δυνάμεις τοῦ Κόσμου νὰ βυθίζονται κάθε μέρα ὀλοένα και πιὸ βαθειὰ μέσα στοῦ βοῦρκο και τὸ βόρβορο και τὸ ζόφο τῶν πιὸ μεγάλων και πιὸ ἀνατριχιαστικῶν ἐγκλημάτων ἐναντίον τῶν μικρῶν λαῶν, μόνο και μόνο γιατί τολμοῦν νὰ ζητοῦν τὸ ἱερώτερο δικαίωμα τοῦ Ἀνθρώπου ἀπάνω στη Γῆ, τὸ δικαίωμα τῆς Λευτεριᾶς κάτω ἀπ' τὸν Ἡλιο, ἐγκλημάτων ἐναντίον τῆς Κύπρου, τοῦ Ἀλγερίου, τοῦ Ἀντεν, τῆς Κένυας και τόσων ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς και τῆς Νοτ. Ἀμερικῆς, εἶναι σὲ θέση νὰ αἰστανθοῦν ἡ ψυχὴ τους νὰ συγκλονίζεται σύρριζα και νὰ ὀιγῆ στοῦ ἄκουσμα τῶν λόγων τοῦ Δημοστένη, πὼς τὸ νὰ μὴ μάχεται κανεὶς γιὰ τὸ Δίκαιο και γιὰ τὴν κατάλυση τῆς Ἀδικίας και τῆς Τυραννίας εἶναι σωστὴ ἀνταντρία. Μόνο ἡ ἀθάνατη Ἑλληνικὴ Ψυχὴ, ποὺ ὅλη ἡ ἱστορία της εἶναι ἱστορία ἀδιάρκοπων κι' αἰώνιων ἀγώνων, αἱμάτων, δραμάτων, τραγωδιῶν, θυσιῶν και ὀλοκαυτωμάτων γιὰ τὴν Ἀρετὴ, γιὰ τὸ Δίκαιο και τὴ Λευτεριά, εἶναι σὲ θέση νὰ αἰστανθῆ και νὰ συλλάβῃ τὸ πνευματικὸ μεγαλεῖο και τὸ ἠθικὸ ὕψος τῆς προσωπικότητος τοῦ Δημοστένη ποὺ τὴ ζωὴ του πρόσφερε ὀλοκαύτωμα στοῦ βωμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς και τῆς Ἑλληνικῆς Ἀθανασίας.

Στὸν τρίτο Ὀλυνθιακὸ του λόγο ὁ Δημοστένης μὲ βαθύτατη πνευματικὴ ἐνορατικὸτητα ἀποκαλύπτει τὸ ἀθάνατο ὑπεραιώνιο ἰδεαλιστικὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας και τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς ἱστορικῆς μεγαλοουργίας τῶν Ἀθηναίων τῶν κλασσικῶν χρόνων: «... πέντε μὲν και τετταράκοντ' ἔτη τῶν Ἑλλήνων ἤρξαν ἐκόντων, πλείω δ' ἡ μύρια τάλαντ' εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνήγαγον, ὑπήκουε δ' ὁ ταύτην τὴν χώραν¹ ἔχων αὐτοῖς βασιλεύς, ΩΣΠΕΡ ΕΣΤΙ ΠΡΟΣΗΚΟΝ ΒΑΡΒΑΡΟΝ ΕΛΛΗΣΙ, πολλὰ δὲ και καλὰ και πεζῆ και ναυμαχοῦντες ἔστησαν τρόποι' αὐτοὶ στρατευόμενοι, μόνοι δ' ἀνθρώπων κρείττω τὴν ἐπιτοῖς ἔργοις δόξαν τῶν φθονούντων κατέλιπον. Ἐπὶ μὲν δὴ τῶν Ἑλληνικῶν ἦσαν τοιοῦτοι' ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὴν πόλιν αὐτὴν θεάσασθ' ὀποῖοι, ἐν τε τοῖς κοινοῖς κὰν τοῖς ἰδίοις. Δημοσίᾳ μὲν τοίνυν οἰκοδομήματα και κάλλη τοιαῦτα και τσαῦτα κατεσκεύασαν ἡμῖν ἱερῶν και τῶν ἐν τούτοις ἀναθημάτων, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνόμενων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι' ἰδίᾳ δ' οὔτω σῶφρονες ἦσαν και σφόδρ' ἐν τῷ τῆς πολιτείας ἠθει μένοντες, ὥστε τὴν Ἀριστείδου και τὴν Μιλτιάδου και τῶν τότε λαμπρῶν οἰκίαν εἰ τις ἄρ' οἶδεν ὑμῶν ὀποῖα ποτ' ἔστιν, ὀρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὔδὲν σεμνοτέραν οὔσαν' οὔ γὰρ εἰς περιουσίαν ἐπράττειτ' αὐτοῖς τὰ τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸ κοινὸν αὔξειν ἕκαστος ὤφειτο δεῖν. Ἐκ δὲ τοῦ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πιστῶς, τὰ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβῶς, τὰ δ' ἐν

1. Σ. Σ. Τὴ Μακεδονία. Στὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξη ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας ἡ Μακεδονία ὑποτάχθηκε στοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας, ποὺ « ὑπήκουε » στοὺς Ἀθηναίους ὕστερ' ἀπὸ τὶς κοσμογονικὲς νίκες τους στοὺς Ἑλληνοπερσικοὺς πολέμους.

αὐτοῖς ἴσως διοικεῖν, μεγάλην εἰκότως ἐκτέσαντ' εὐδαιμονίαν.» (24—26)

Ἀπὸ τῆ χρυσῆ Ἐποχῆ τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ὁ Δημοστένης μεταπηδᾷ στὴν ἐποχὴ του καὶ βυθίζοντας, μὲ βαθειὰ μελαγχολία, τὰ μάτια του στὴν τραγικὴ εἰκόνα τῆς Ἑλλάδας τοῦ καιροῦ του ἀποφαίνεται, μὲ ὑψηλότατο πάντα φιλοσοφικὸ πνεῦμα, γιὰ τ' ἀνθρώπινα καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα: «Τὶ δὴ τὸ πάντων αἴτιον τούτων, καὶ τί δὴ ποθ' ἅπαντ' εἶχε καλῶς τότε καὶ νῦν οὐκ ὀρθῶς; ὅτι, τὸ μὲν πρῶτον καὶ στρατεύεσθαι τολμῶν αὐτὸς ὁ δῆμος δεσπότης τῶν πολιτευομένων ἦν καὶ κύριος αὐτὸς ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγαπητὸν ἦν παρὰ τοῦ δήμου τῶν ἄλλων ἐκάστω καὶ τιμῆς καὶ ἀρχῆς καὶ ἀγαθοῦ τινὸς μεταλαβεῖν. Νῦν δὲ τούναντίον κύριοι μὲν οἱ πολιτευόμενοι τῶν ἀγαθῶν, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται...» (30—31) Ὁ Δημοστένης διακηρύσσει ἐδῶ τὴν αἰώνια ἀλήθεια, πὼς ἡ Δημοκρατία ὑπῆρξε ἡ μητέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγαλείου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς δόξας καὶ εὐδαιμονίας καὶ ἡ θεοκατάρτα Ὀλιγαρχία ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς Ἑλληνικῆς καταστροφῆς.

Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει πάντα μπρὸς στὰ μάτια του ὁ Δημοστένης καὶ ἐπικαλεῖται σ' ὄλους τοὺς λόγους του σ' ὄλες τὶς στιγμὲς τῆς πολυτάραχης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς ἐποχῆς του, ὅταν καλῆ τοὺς Ἀθηναίους τοῦ καιροῦ του νὰ ὑψωθοῦν στὰ ὕψη τῶν ἱστορικῶν πεπρωμένων τῆς πατρίδας τους, εἶναι ἡ «Ἀρετὴ» τῶν Ἀθηναίων τοῦ παλαιοῦ καλοῦ καιροῦ, ἡ Ἀρετὴ τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία ὅλης τῆς Ἑλλάδας: «..ΥΜΙΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΓΕΡΑΣ ΕΚΤΗΣΑΝΤΟ ΚΑΙ ΚΑΤΕΛΙΠΟΝ ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ» (Φιλίππ. Γ, 74).

Ἄλλ' ἐκεῖ ποὺ ἀποκορυφώνεται καὶ φωτοβολάει σ' ὅλη τὴ λάμψη του τὸ πάθος τοῦ Δημοστένη γιὰ τὴν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία εἶναι τὸ ἀθάνατο ἀριστούργημά του, ὁ λόγος του «Περὶ τοῦ στεφάνου», ποὺ γιὰ νὰ τὸν ἀκούσουν ἐπλημμύρισαν τὴν Ἀθηναϊκὴ Γῆ πλήθη ἀπ' ὄλες τὶς ἄλλες Ἑλληνικὲς πολιτείες. Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Δημοστένη, κατὰ τὴν κριτικὴ ὄλων τῶν αἰώνων, εἶναι «τὸ ἀριστούργημα ἑνὸς ρήτορα ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ στὴν Ἱστορία ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος τὸν ἰσάξιό του» (Α. καὶ Μ. Croiset, Histoire de la Littérature Grecque, ἔκδ. Β. τόμ. IV, σελ. 587).

Ὁ λόγος τοῦ Δημοστένη «Περὶ τοῦ στεφάνου» εἶναι τὸ ἀποκαλυπτικώτερο καὶ χαρακτηριστικώτερο πνευματικὸ μνημεῖο τῆς ἐποχῆς τοῦ Δ'. π.Χ. αἰῶνα, ποὺ δίνει σ' ὅλη τὴ δραματικότητά της τὴν τραγικὴ εἰκόνα τῆς σύγκρουσης καὶ τῆς τρομερῆς πάλης τῶν δύο παναιώνια ἀντίμαχων κόσμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τοῦ κόσμου ἀπ' τὸ ἓνα μέρος τοῦ ἐθνικοῦ Φωτὸς καὶ ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου τοῦ ἐθνικοῦ Ἐρέβους. Στὸ λόγο του αὐτὸ «ἡ δύναμη τῆς διαλεκτικῆς καὶ ἡ ὁρμὴ τοῦ πάθους παρασέρνουν τὸν ἀναγνώστη σὰν ποταμὸς» (Croiset, τόμ. IV, σελ. 586). Ἡ ψυχὴ τοῦ Δημοστένη, τονίζει ὁ ἴδιος σοφὸς Ἑλληνιστῆς (αὐτόθ. σ. 561), «ἦταν πλασμένη ἀπὸ φωτιὰ ποὺ ἔκαιγε κι' ἔφλεγε πάντα». Καὶ ἡ πύρινη ψυχὴ τοῦ Δημοστένη εἶναι ὅλη μέσ' στὸ λόγο του «Περὶ τοῦ στεφάνου».

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τοῦ λόγου του ὁ Δημοστένης ἐγκωμιάζει τὴν

«εὐσέβειαν καὶ τὴν δόξαν» ὡς τις κατ' ἐξοχὴν ἀρετὲς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κόσμου. (1) Τὴν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία καταυγάζει ἡ θεϊκὴ αἴγλη τῆς παγκόσμιας πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀχτινοβολίας τῆς σ' ὄλους τοὺς αἰῶνες: «...ἀεὶ περὶ πρωτείων καὶ τιμῆς καὶ δόξης ἀγωνιζομένην τὴν πατρίδα, καὶ πλείω καὶ χρήματα καὶ σώματ' ἀνηλωκυῖαν ὑπὲρ φιλοτιμίας καὶ τῶν πᾶσι συμφερόντων ἢ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὑπὲρ αὐτῶν ἀνηλώκασιν ἕκαστοι.» (66)

Ἡ ἀρετὴ ὄλων τῶν ἀρετῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἦταν ἡ βασίλισσα ὄλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν στὸ μεγαλοπρεπέστατο οἰκοδόμημα τῆς Ἡθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη (Ἡθικ. Νικομ. Δ.γ), ἡ μεγαλοψυχία: «Ἐμεῖς δ', οἱ καὶ μεμψάμενοι πολλὰ καὶ δίκαι' ἂν ἐκείνοις¹ εἰκότως περὶ ὧν ἠγνωμονήκεσαν εἰς ὑμᾶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις, οὐ μόνον οὐ μνησικακοῦντες, οὐδὲ προιεμένοι τοὺς ἀδικουμένους, ἀλλὰ καὶ σφίζοντες ἐφαίνεσθε' ἐξ ὧν δόξαν, εὖνοιαν παρὰ πάντων ἐκτάσθε.» (94)

Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ ὑψηλὸ ἀνθρωπιστικὸ καὶ ἰδεαλιστικὸ πνεῦμά τους καὶ μὲ τὴ θεϊκὴ μεγαλοψυχία τους, ποὺ εἶχαν ὡς «γεννήματα καὶ παιδεύματα τῶν θεῶν,²» ἔγιναν οἱ δάσκαλοι τοῦ γνήσιου ἱπποτισμοῦ σ' ὄλους τοὺς αἰῶνες καὶ δὲν ἐγκατέλειπαν ποτὲ ἀπροστάτευτους ὄλους ἐκείνους ποὺ κατάφραυγαν στὴν πόλιν τους καὶ ζητοῦσαν ἄσυλο καὶ προστασία στὶς κακοτυχιὰς καὶ στὰ δεινοπαθήματά τους: «...ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα προῖεντο τοὺς καταφεύγοντας ἐφ' ἑαυτούς, ἀλλ' ὑπὲρ εὐδοξίας καὶ τιμῆς ἠθέλον τοῖς δεινοῖς αὐτοὺς διδόναι, ὀρθῶς καὶ καλῶς βουλευόμενοι. Πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ· δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς, τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα, φέρειν δ' ἂν ὁ θεὸς διδῶ γενναίως.» (97)

Φεγγοβολαεὶ ἐδῶ τὸ ὑψηλὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα τοῦ Δημοστένη, ποὺ ἀνταντακλᾷ τὶς πρὸ ὑψηλῆς καὶ αἰώνιας ἀρχῆς τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Ἡθικῆς τοῦ ἔξω καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ Χρόνο Ἑλληνισμοῦ («Πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου θάνατος... δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας... φέρειν δ' ἂν ὁ θεὸς διδῶ γενναίως.»)

Τῆς παναιώνιας αὐτῆς μεταφυσικῆς Κοσμοθεωρίας καὶ ἠθικῆς Βιοθεωρίας τῆς Αἰωνίας Ἑλλάδας ἀνταύγεια καὶ ἡ ἀρετὴ ὄλων τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κόσμου καὶ οἱ πράξεις κοσμικοῦ ἐνσαρκωμοῦ τῆς σ' ὄλη τὴν ἱστορία τῆς: «Ταῦτ' ἐποιοῦν οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι' (98) ...Καὶ γὰρ τοὶ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἐδείξατε ἐκ τούτων ὅτι, κἂν ὀτιοῦν τις εἰς ὑμᾶς ἑξαμάρτη, τούτων τὴν ὀργὴν εἰς τᾶλλ' ἔχετε· ἂν δ' ὑπὲρ σωτηρίας ἢ ἐλευθερίας κίνδυνός τις αὐτοὺς καταλαμβάνη, οὔτε μνησικακήσεται οὔθ' ὑπολογιεῖσθε... Μυρία τοίνυν ἕτερά εἰπεῖν ἔχων παραλείπω, ναυμαχίας, ἐξόδους πεζάς, στρατείας καὶ πάσαις γεγонуῖας καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὡς ἀπάσας ἡ πόλις τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας πεποίηται.» (99—100)

1. Σ. Σ. Τοῖς Βυζαντίοις.

2. Πρβλ. σελ. 24.

γυναῖκες αἱ ὑμέτεραι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐζήτουν οἱ τότε Ἰσθηναῖοι οὔτε ῥήτορ' οὔτε στρατηγὸν δι' ὅτου δουλεύουσιν εὐτυχῶς, ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἠξίου, εἰ μὴ μετ' ἐλευθερίας ἔξεσται τοῦτο ποιεῖν. Ἡ γεῖτο γὰρ αὐτῶν ἕκαστος οὐχὶ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ μόνον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι. Διαφέρει δὲ τί; ὅτι ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι μόνον γεγενῆσθαι νομίζων, τὸν τῆς εἰμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσιν ἀποθνήσκων ἐθέλησει, καὶ φοβερωτέρας ἠγήσεται τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀτιμίας, ἅς ἐν δουλευούσῃ τῇ πόλει φέρειν ἀνάγκη, τοῦ θανάτου.» (203—205)

Κεραυνοβολώντας ὁ Δημοστένης μὲ τοὺς κεραυνοὺς τῆς ρητορικῆς μεγαλοφυΐας του τοὺς ἀνάξιους τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς πολιτικοὺς ἀντιπάλους του καὶ θάβοντάς τους γιὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὴ λάβα τοῦ ἠφαιστείου τῆς πύρινης ψυχῆς του καὶ μέσα σ' αἰῶνια κατασχύνῃ βροντοκραυγᾶζει στοὺς Ἰσθηναίους τῆς ἐποχῆς του: Δὲν εἶναι ψέμα, δὲν εἶναι ἁμάρτημα ἢ ἀθάνατη ἐποποιΐα τῶν κοσμοϊστορικῶν ἀγώνων τῆς Αἰωνίας Ἰσθήνας στὸ Μαραθῶνα, στὴ Σαλαμίνα καὶ στὶς Πλαταιές. «Ἄλλ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἠμάρτετ', ἄνδρες Ἰσθηναῖοι, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι, μὰ τοὺς Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Σαλαμίῃ ναυμαχήσαντας καὶ τοὺς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, καὶ πολλοὺς ἑτέρους τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας, οὓς ἅπαντας ὁμοίως ἢ πόλις τῆς αὐτῆς ἀξιόσασα τιμῆς ἔθαψεν, οὐχὶ τοὺς κατορθώσαντας αὐτῶν οὐδὲ τοὺς κρατήσαντας μόνους. Δικαίως· Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον, ἅπασιν πέπρακται· τῇ τύχῃ δ', ἦν ὁ δαίμων ἐνειμεν ἕκάστοις, ταύτη κέχρηται.» (208)

Τὰ ὠραιότατα κι' αἰῶνια ἐγκώμια τῆς δόξας καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς Ἰσθηναϊκῆς πολιτείας, στὰ μάτια τοῦ Δημοστένη, εἶναι τρία, «τὰ κάλλιστα, ἐν μὲν ἀνδρίας, ἕτερον δὲ δικαιοσύνης, τρίτον δὲ σωφροσύνης.» (215) Θεοσέβεια, Ἀντρεία, (τὸ πνεῦμα τοῦ ἠρωϊσμοῦ καὶ τῆς νίκης ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν), Σωφροσύνη (τὸ πνεῦμα τῆς ἐσωτερικῆς γιγαντομαχίας καὶ νίκης ἐναντίον τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ μας), Δικαιοσύνη, εἶναι οἱ αἰῶνιες Ἀρετὲς — Ἀξίες, οἱ ἀθάνατες Θεὲς τῆς Ἰσθηναϊκῆς πολιτείας, ποὺ φωτίζουν καὶ ἐξηγοῦν τὸ μυστήριον τῆς παγκόσμιας ἀχτινοβολίας τοῦ ἄστρου τοῦ Ἀρχαίου Ἰσθηναϊκοῦ — Ἑλληνικοῦ Κόσμου ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῆς Αἰωνιότητος. Ἀπάνω ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς Ἀρετὲς — Ἀξίες — Θεὲς ἢ Δικαιοσύνη, μητέρα, ψυχὴ καὶ οὐσία καὶ φλόγα καὶ τῆς Θεοσέβειας καὶ τῆς Ἀντρείας καὶ τῆς Σωφροσύνης! Καὶ τὸ μυστήριον τῶν πρωτείων τῆς Δικαιοσύνης στὴν ἱεραρχία ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων Ἀξιών διαφωτίζει ὁ ἴδιος ὁ βαθυστόχαστος δημιουργὸς τοῦ ἀθάνατου λόγου «Περὶ τοῦ στεφάνου»: «Θεάσασθε τοίνυν ὡς σαθρόν, ὡς ἔοικεν, ἐστὶ φύσει πᾶν ὅ,τι ἂν μὴ δικαίως ἢ πεπραγμένον.» (227) «Σάπιο εἶναι στὴ ζωὴ ὄλου τοῦ Κόσμου κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι δίκαιο καὶ δὲ θεμελιώνεται

ἀπάνω στοῦ Δίκαιο.» Εἶναι μιὰ ἀπόλυτη ἀλήθεια, πού ἐκφράζει τὴν αἰώνια οὐσία τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχῆς. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀπόλυτες κι' αἰώνιες ἀλήθειες πού μ' αὐτὲς ἡ Αἰώνια Ἑλλάδα κατάκτησε ὅλη τὴν Ἀνθρωπότητα καὶ πού κρατοῦν καὶ θὰ κρατοῦν τὸν Ἑλληνικὸ Κόσμο στὴ ζωὴ ὅσο θὰ ὑπάρχει ἡ Δημιουργία. Ἡ Δικαιοσύνη Παναγία παντάνασσα ὅλου τοῦ Κόσμου σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες! Ἡ αἰωνία δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνθρώπου, ἡ μυστικὴ μητέρα ὅλων τῶν μητέρων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀθανασίας! Ἡ Δικαιοσύνη, ἀρχὴ καὶ μέση καὶ τέλος, αἰτία καὶ σκοπὸς τοῦ Παντός, θεμέλιο καὶ τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς! Στὰ μάτια τοῦ αἰωνίου Ἑλληνικοῦ Ἀνθρώπου, ἀπάνω ἀπ' ὅλα στὴν Ἱστορία ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητας ὁ Ἑλληνικὸς Ἀνθρωπισμὸς καὶ ψυχὴ καὶ οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ ἡ Δικαιοσύνη! Ὁ κόσμος δίχως Δικαιοσύνη, στὸ ἠλιοφῶς τῆς φιλοσοφίας τῆς αἰωνίας Ἑλληνικῆς Μεταφυσικῆς καὶ Ἠθικῆς, δὲν ἔχει κανένα ἀπολύτως νόημα, εἶναι αἰσχρὸ κατασκεῦασμα σκοτεινῶν δυνάμεων, τῶν δυνάμεων τοῦ Ζόφου καὶ τῶν Ἀβύσσων τῆς Ζωῆς, τῶν δυνάμεων τοῦ Μηδενὸς καὶ τοῦ Θανάτου.

«Σαθρὸν ἐστὶ φύσει πᾶν ὅ,τι ἂν μὴ δικαίως ἢ πεπραγμένον.»

Μόνον ἡ ἀθάνατη Ἑλληνικὴ Ψυχὴ ἔχει τὸ μοναδικὸ αἰώνιο προνόμιο νὰ χρησιμοδοτῆ μὲ τέτοια ὑψηλὰ κι' αἰώνια ρήματα καὶ τέτοιους μυστηριακοὺς χρησμοὺς πού φτάνουν στὴ Γῆ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς τοῦ Ὑπερέραν. Μόνον ἡ ἀθάνατη Ἑλληνικὴ Ψυχὴ ἔχει τὸ αἰώνιο προνόμιο νὰ θεμελιώνη ἀπάνω σὲ τέτοιους θεϊκοὺς χρησμοὺς τὴν κοσμικὴ μοίρα τῆς καὶ τὴν κοσμικὴ μοίρα ὅλου τοῦ Ἀνθρώπινου Γένους (εἶναι ἀπόλυτη ἀλήθεια, πὼς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει μέσα στοῦ Σύμπαν, Ἱστορία, Πολιτισμὸς, Φιλοσοφία, Τέχνη, Ἐπιστήμη, Θρησκεία, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τυφλὰς δυνάμεις τῆς φυσικῆς Δημιουργίας, εἶναι Ἑλληνικὸ στὴ ρίζα του). Ἡ Ἑλληνικὴ Ψυχὴ θεμελιώνει τὴ μοίρα τῆς καὶ τὴ μοίρα ὅλου τοῦ Κόσμου ἀπάνω στοῦ Δίκαιο! Ἀλλὰ τί ἄλλο εἶναι τὸ Δίκαιο παρὰ ἡ αἰωνία Ἰδέα, τὸ αἰώνιο ἀπόλυτα αὐτόνομο δημιουργικὸ Πνεῦμα, ὁ αἰώνιος παγκόσμιος ποιητικὸς Νοῦς—Νομοθέτης τοῦ Ἀριστοτέλη; Καὶ χρησιμοθετώντας ἡ Ἑλληνικὴ Ψυχὴ τὴν αἰωνία αὐτὴ ἀλήθεια δὲν ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ οὐσία τῆς, τὴν πνευματικὴ οὐσία τῆς; καὶ δὲ διακηρύσσει σ' ὅλη τὴν Ἀνθρωπότητα ὅλων τῶν αἰώνων, πὼς ἀπάνω ἀπ' ὅλα εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ πὼς τὸ Πᾶν μέσα στὸν Κόσμο καὶ στὴν Ἱστορία τοῦ Κόσμου εἶναι πνεῦμα καὶ μόνον πνεῦμα;

Ἐκεῖνο πού οὐσιαστικὰ χαρακτηρίζει τὸν Ἑλληνικὸ Κόσμο καὶ τὸν ξεχωρίζει ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ὅλης τῆς Γῆς εἶναι ἡ θρησκεία τῆς λατρείας τῆς Ἰδέας. Ἡ αἰωνία δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου εἶναι ὅτι εἶναι ὁ μοναδικὸς κόσμος ὅλης τῆς Γῆς καὶ ὅλης τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας πού ἐπίστεψε σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ πιστεύει στὸ Πνεῦμα καὶ στὴν ὑψηλότερη στιγμὴ τῆς ζωῆς του καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας του, στὴ στιγμὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ θεοῦ Πλάτωνος, εἶδε καὶ ἀποκάλυψε σ' ὅλο τὸν Κόσμο τὶς ΙΔΕΕΣ ὡς μεταφυσικὲς ὄντοτητες καὶ ἀπόλυτες ὑπερβατικὲς πραγματικότητες πού ὀρίζουν τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἱστορικὰ πεπραγμένα τοῦ Ἀνθρώπου μέσα στοῦ Σύμπαν! Ἡ αἰωνία οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου εἶναι

Η ΑΠΟΘΕΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ. Καὶ τί ἄλλο εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς Θεός, ὁ Θεὸς τοῦ Πλάτωνος, παρὰ ἡ θεοποίηση καὶ ἡ λατρεία τῆς Αἰωνίας Ἰδέας, τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς Ἀλήθειας, τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς Ὁμορφιάς, τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς Ἀρετῆς;

Ἡ Κριτικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἔθεσε, στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, ἓνα μεγάλο ἐρώτημα, τὸ ἐρώτημα τῆς ἀληθινῆς οὐσίας καὶ τῆς μοίρας τῆς ἠρωϊκῆς, ἀλλὰ καὶ τραγικῆς μορφῆς τοῦ μεγάλου ἀγωνιστῆ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας στοὺς καιροὺς τοῦ λυκόφωτος τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν. Στὸ ἐρώτημα αὐτό, σὰ νὰ ἐπρόβλεπε τὴ θέση του, ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος ὁ Δημοστένης. Τὸ μέταλλο, ποῦ ἀπ' αὐτὸ εἶχε πλαστεῖ ἡ ψυχὴ του καὶ εἶχε σφυρηλατηθῆ ὁ χαρακτήρας του, τὸ ἀποκαλύπτουν, καλύτερα ἀπὸ κάθε κριτικὴ, οἱ ἴδιοι οἱ λόγοι του. Ἡ ἀρετὴ ὅλων τῶν ἀρετῶν τοῦ Δημοστένη εἶναι ἡ Εἰλικρινεία. Εἰλικρινεία ὅμως θὰ εἴπῃ θάρρος, τόλμη, εὐψυχία, ἀντοχία, ἀγωνιστικὴ καὶ ἠρωϊκὴ διάθεση καὶ θέληση, ἠρωϊκὸ μένος, ἠθικὸ σθένος, ἠθικὴ νίκη στὴ Ζωή, μ' ἓνα λόγο ΗΘΟΣ, ἀνθος πνευματικοῦ φωτός καὶ ἠθικῆς ἀρετῆς: «Ἀέξω δὲ μετὰ παρρησίας· καὶ γὰρ οὐδ' ἂν ἄλλως δυναίμην.» (Χερρον. 24) Ἡ ἠθικὴ Δύναμη, ἡ Ἀρετὴ, τὸ ἠθικὸ Χρέος, ὡς ἐσωτερικὴ ἐπιταγὴ καὶ μοίρα, ὡς ἀπόλυτα ἀλύγιστη καὶ ἀδυσώπητη καὶ ἀμείλιχτη ἐσωτερικὴ ἀνάγκη,¹ ὅπως ἡ ἀνάγκη στὸ κράτος τοῦ φυσικοῦ κόσμου! Στὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδας του ὁ Δημοστένης ἔδωσε μὲ ἀπόλυτη ἀνταπόδοση ὅλο τὸν ἑαυτὸ του, ὅλη τὴν ψυχὴ του, ὅλη τὴ ζωὴ του: «...ἔδωκα ἑμαυτὸν ὑμῖν ἀπλῶς εἰς τοὺς περισσφηκώτασ τῆ πόλει κινδύνους.» (Στεφ. 179) «...ἔχων, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τριηραρχίας εἰπεῖν καὶ χορηγίας καὶ χρημάτων εἰσφορὰς καὶ λύσεις αἰχμαλώτων καὶ τοιαύτας ἄλλας φιλανθρωπίας, οὐδὲν ἂν τούτων εἴποιμι, ἀλλ' ὅτι τῶν τοιούτων πολιτευμάτων οὐδὲν πολιτεύομαι, ἀλλὰ δυνάμενος ἂν ἴσως, ὡσπερ καὶ ἕτεροι, καὶ κατηγορεῖν καὶ χαρίζεσθαι καὶ δημεύειν καὶ τ' ἄλλ' ἃ ποιοῦσιν οὗτοι ποιεῖν, οὐδ' ὑφ' ἐν τούτων πώποτ' ἑμαυτὸν ἔταξα οὐδὲ προήχθην οὐθ' ὑπὸ κέρδους οὐθ' ὑπὸ φιλοτιμίας, ἀλλὰ διαμένω λέγων ἔξ ὧν ἐγὼ μὲν πολλῶν ἐλάττων εἰμὶ παρ' ὑμῖν, ὑμεῖς δέ, εἰ πείθοισθέ μοι, μείζους ἂν εἴητε... Οὐδ' ἔμοιγε δοκεῖ δικαίου τοῦτ' εἶναι πολίτου τοιαῦτα πολιτεύεσθαι εὐρίσκειν, ἔξ ὧν ἐγὼ μὲν πρῶτος ὑμῶν ἔσομαι εὐθιέως, ὑμεῖς δὲ τῶν ἄλλων ὕστατοι· ἀλλὰ συναυξάνεσθαι δεῖ τὴν πόλιν τοῖς τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν πολιτεύμασι, καὶ τὸ βέλτιστον αἰεὶ, μὴ τὸ ῥᾶστον ἅπαντας λέγειν· ἐπ' ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἡ φύσις αὐτὴ βαδιεῖται, ἐπὶ τοῦτο δὲ τῷ λόγῳ δεῖ προάγεσθαι διδάσκοντα τὸν ἀγαθὸν πολίτην». (Χερρον. 70 – 72). «...ἔθηκα νόμον καθ' ὃν τοὺς μὲν τὰ δίκαια ποιεῖν ἠνάγκασα, τοὺς πλουσίους, τοὺς δὲ πένητας ἔπαυσ' ἀδικουμένους, τῆ πόλει δ' ὅπερ ἦν χρησιμώτατον, ἐν καιρῷ γίνεσθαι τὰς παρασκευὰς ἐποίησα.» (Στεφ. 102)

1. Σ. Σ. Στὸ Δημοστενικὸ αὐτὸ νόημα τῆς Ἀρετῆς καὶ τοῦ Χρέους θὰ πρέπει νὰ ἰδοῦμε τὰ σπέρματα τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας καὶ τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς τῆς ἠθικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ἐμμανουήλ Κάντ;

Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Δημοστένη ἀποκαλύπτουν βαθύτατο πνεῦμα κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτὸ δὲν πηγάζει μόνο ἀπὸ τὸ βαθύτατο αἴσθημα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀπάνω ἀπ' ὅλα ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ συνείδηση τῆς ἀγάπης τῆς πατρίδας καὶ τοῦ χρέους πρὸς τὴν πατρίδα : « Ἐγὼ δ' ἐκ τῶν ἀπόρων εἰς τοὺς εὐπόρους μετήνεγκα τὰς τριηραρχίας· πάντ' οὖν τὰ δέοντ' ἐγίγνετο. Καὶ μὴν καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτ' ἄξιός εἰμ' ἐπαίνου τυχεῖν, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα προηρούμην πολιτεύματα, ἀφ' ὧν ἅμα δόξαι καὶ τιμαὶ καὶ δυνάμεις συνέβαινον τῇ πόλει, βᾶσκανον δὲ καὶ πικρὸν καὶ κακόηθες οὐδὲν ἐστὶ πολίτευμ' ἐμόν, οὐδὲ ταπεινόν, οὐδὲ τῆς πόλεως ἀνάξιον. Ταῦτο τοίνυν ἦθος ἔχων ἔν τε τοῖς κατὰ τὴν πόλιν πολιτεύμασι καὶ ἔν τοῖς Ἑλληνικοῖς φανήσομαι· οὔτε γὰρ ἔν τῇ πόλει τὰς παρὰ τῶν πλουσίων χάριτας μᾶλλον ἢ τὰ τῶν πολλῶν δίκαι' εἰλόμην, οὔτ' ἔν τοῖς Ἑλληνικοῖς τὰ Φιλίππου δῶρα καὶ τὴν ξενίαν ἠγάπησα ἀντὶ τῶν κοινῇ πᾶσι τοῖς Ἑλλησι συμφερόντων. » (Στεφ. 108—109)

Κατὰ τὸ φιλόσοφο Παναίτιο ἐκεῖνο ποῦ ἐμπνέει ὅλους τοὺς λόγους τοῦ Δημοστένη εἶναι ἡ Ἀρετὴ (Πλούταρχ. Δημοσθ. 13,4). Ἀπάνω ἀπ' ὅλα, στὰ μάτια του, εἶναι «τὸ Καλόν», «τὸ Δίκαιον». «Ὡσπερ γὰρ οἰκίας, οἴμαι, καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατ' εἶναι δεῖ, οὔτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει.» (Ὀλυνθ. Β. 10) Ἐκεῖνο ποῦ καταυγάζει ὅλη τὴν πολιτικὴν τοῦ Δημοστένη καὶ φλογίζει τὰ στήθη του σ' ὅλους τοὺς ἀγῶνες του εἶναι ἡ θέληση νὰ διατηρήσῃ ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία καθαρότατο, ἄσπιλο, ἀπρόσβλητο, ἀλέκιστο καὶ πάναγνο τὸ αἰώνιο ἦθος τῆς, «τὸ ἦθος» τὸ «ἀψευδὲς καὶ χρηστόν, οὐ τὸ λυσιτελέστατον πρὸς ἀργύριον σκοποῦν, ἀλλὰ τὶ καὶ καλὸν πράξαι» (Λεπτίν. 13), τὸ ἦθος «τοῦ σώζειν τοὺς ἀδικουμένους» (Μεγαλοπολ. 15), «καὶ τοῦ πολεμεῖν καὶ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δικαίων καὶ ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐλευθερίας» (Ρόδ. Ἐλευθερ. 8,17)

Τὸ δημιουργὸ τῶν ἀθανάτων ρητορικῶν ἀριστουργημάτων καὶ τὸν ἥρωα τῶν μεγαλειωδῶν ἀγῶνων γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ στοὺς δραματικοὺς καιροὺς τοῦ Δ'. π.Χ. αἰῶνα βαραίνει ἡ μοῖρα ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀντρῶν ποῦ ἡ πολιτικὴ τους γνωρίζει τὴν ἀποτυχία. Ἀλλ' ἡ μοῖρα αὐτὴ ἀκριβῶς ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖο τῆς προσωπικότητος τοῦ Δημοστένη. Οἱ ὑπερθαυμαστοὶ πολιτικοὶ ἀγῶνες του ἐμπνέονται μόνο ἀπὸ τὴ βαθειὰ συνείδηση τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξας τῆς πατρίδας του. Τὸ μυστήριον καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς τραγικῆς μορφῆς του διαφωτίζει μόνο τὸ φῶς τῆς συνείδησης τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας, ὥστε μπορεῖ ἀλάθευτα νὰ εἰπωθῆ, πὼς ἡ προσωπικότης τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας φωτίζει τὴν προσωπικότητα τοῦ Δημοστένη καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ Δημοστένη φωτίζει τὴν προσωπικότητα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ὁ Δημοστένης εἶναι σάρκα ἀπ' τὴ σάρκα καὶ κόκκαλο ἀπ' τὰ κόκκαλα τῆς Αἰωνίας Ἀθήνας— Αἰωνίας Πανελλάδας. Δίχως τὸ βαθὺ νόημα τῆς οὐσίας τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κόσμου καὶ τοῦ ὑψηλοῦ Ἰδανικοῦ τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀρετῆς εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ

φωτιστή τὸ αἴνιγμα τῆς προσωπικότητος τοῦ Δημοστένη. Ἡ αἰωνία δόξα τοῦ Δημοστένη εἶναι ὅτι ἔκλεισε μέσα στὴν ψυχὴ του τὴν παναιώνια πολιτεία τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὑπερκόσμια ἀρετὴ τῆς, τὴν ἀθάνατη δόξα τῆς, τὴν ἀστραφτερῆ ἱστορικὴ μοῖρα τῆς. Γιὰ τὰ αἰώνια ἰδανικὰ τῆς πατρίδας του, γιὰ τὴν ἠθικὴ αἴγλη καὶ λάμψη τῆς, γιὰ τὸ αἰώνιο ἠθὸς τῆς καὶ τὸ αἰώνιο ἠθικὸ φῶς τῆς ὑπερκόσμιας ἠθικῆς προσωπικότητάς τῆς ὁ Δημοστένης ἀγωνίστηκε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του μὲ πάθος, μὲ πίστη, σὰν λιοντάρι καὶ τέλος στὸ βωμὸ τῆς πατρίδας του καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ἐθυσίασε καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του. Ὁ ὑπέροχος καὶ μεγαλοφυὴς δημιουργὸς τοῦ ἀθανάτου ρητορικοῦ ἀριστοουργήματος «Περὶ τοῦ Στεφάνου» ὑπῆρξε ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ Ἡλίου τῆς Ἀρετῆς τῆς ἱερῆς καὶ ἀγίας πολιτείας τῆς Παλλάδας Ἀθηνᾶς καὶ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν Θεῶν. Ὁ ἥλιος τῆς Ἀθηναϊκῆς, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς, δὲν ἔλαμψε ποτὲ ἄλλοτε μὲ τόση λάμψη καὶ ὠμορφιὰ καὶ τόση μεγαλοπρεποσύνη μὲ ὅση ἔλαμψε στὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο τοῦ Δημοστένη. Καὶ πρέπει νὰ τονιστῆ καὶ νὰ ἐξαρθῆ, πὼς γιὰ πρώτη φορὰ στὴν πνευματικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας ἀποκαλύπτεται στοὺς λόγους καὶ στὴ ζωὴ τοῦ Δημοστένη, καὶ μὲ τόση πνευματικὴ ρώμη, ὡς οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου καὶ ὡς ὁ κύριος παράγοντας τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τὸ **ΗΘΟΣ**, τὸ **ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΘΟΣ**, ἱερὸ ἄνθος τῆς πιὸ θριαμβευτικῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς Νίκης μέσα στὴ Δημιουργία καὶ τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τοῦ Πνεύματος στὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνθρώπου¹, θεῖος καρπὸς τῆς ἀπόλυτης Πίστης τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου στὸ Λόγο, στὸ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἐνσαρκωμένης μέσα στὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία Πίστης στὸ Λόγο, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς βαθύτερους μελετητὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Δημοστένη, ὁ Γάλλος Ἑλληνιστὴς Maurice Croiset, στὴν Εἰσαγωγή του στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Δημοστένη στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τῆς Βιβλιοθήκης Budé (σελ. XXXII) γράφει σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Δημοστένη: «Ὁρισμένοι ἱστορικοὶ τῶν Νεώτερων Χρόνων ἔγραψαν,² πὼς ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία θὰ μπορούσε νὰ συνεννοηθῆ καὶ νὰ συμμαχήσῃ μὲ τὸ Φίλιππο τῆς Μακεδονίας καὶ ν' ἀναλάβουν ἀπὸ κοινοῦ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Ἀσίας. Αὐτὸ σημαίνει, πὼς ὁ Ἀθηναϊκὸς Λαὸς θὰ εἶχε θυσιάσει ἐνσυνείδητα τὶς παραδόσεις του, τὴν ἀνεξαρτησία του, τοὺς θεσμοὺς του, καὶ θὰ ἔχε προδώσει τὴν ὑπόθεσι ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸ βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας νὰ μεταβάλλῃ τὴν Ἑλλάδα σ' ἓνα κράτος, ποὺ φαινομενικὰ μόνο θὰ ἦταν ὁμοσπονδιακὸ, στὴν πραγματικότητα ὅμως θὰ ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ Φιλίππου. Οὔτε στὸ νοῦ τοῦ Δημοστένη, οὔτε στὸ πνεῦμα τῶν συμπατριωτῶν του ἦταν δυνατὸ νὰ χωρέσῃ μιὰ τέτοια σκέψη.»

Στοὺς πιὸ πάνω ἱστορικοὺς ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος ὁ Δημοστένης ἀπ' τὸν τάφο του: «... Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτό γ' οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν τολμήσαι, ὡς τῷ

1. Πρβλ. τὸν ὕμνο τοῦ Σοφοκλῆ στὸν Ἀνθρώπο, σελ. 12.

2. Σ. Σ. Δυστυχῶς ἡ γνώμη αὐτὴ βρῆκε ἀπήχηση καὶ στὴ Σύγχρονη Ἑλλάδα,

μὲν ἐν Πέλλῃ τραφέντι, χωρίῳ ἀδόξῳ τότε γ' ὄντι καὶ μικρῷ, τοσαύτην μεγαλοψυχίαν προσῆκεν ἐγγενέσθαι ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀρχῆς ἐπιθυμῆσαι καὶ τοῦτ' εἰς τὸν νοῦν ἐμβαλέσθαι, ὑμῖν δ' οὖσιν Ἀθηναίοις καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην ἐν πᾶσι καὶ λόγοις καὶ θεωρήμασι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὑπομνήμαθ' ὁρῶσι τοσαύτην ὑπάρξει κακίαν ὥστε τῆς ἐλευθερίας αὐτεπαγγέλτους ἐθέλοντάς παραχωρῆσαι Φιλίππῳ.» (Στεφ. 68)

Ἡ δικαιότερη κριτικὴ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Δημοστένη, στὰ μάτια μας, εἶναι ἡ κριτικὴ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας Alfred Croiset. Ὁ Croiset στὴν Histoire de la Littérature Grecque (ἔκδ. Β, τόμ. IV, σελ. 524 καὶ 530) γράφει: «Λίγοι ἄνθρωποι ὑπῆρξαν τόσο δραστήριοι, τόσο δραματικοὶ καὶ τόσο στενὰ δεμένοι μὲ τὰ πιὸ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἱστορίας. Μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, μὲ ἀπόλυτη κυριολεξία, πὼς ὁ Δημοστένης, ἀφοῦ ὑπῆρξε μέσα σὲ τριάντα χρόνια ὁ πιὸ ἐπικίντυνος ἀντίπαλος τῆς Μακεδονίας, ἐπῆρε στὸν τάφο του τὴν ἐλευθερία καὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου του εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς κυριώτερες χρονολογίες τῆς Ἀρχαιότητος. Σημειώνει τὸ τέλος μιᾶς σημαντικῆς περιόδου, σχεδὸν ἐνὸς πολιτισμοῦ, καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς ὀλωσδιόλου νέας τάξης πραγμάτων στὴν Ἱστορία τοῦ Κόσμου... Ὁ πολιτικὸς ἡγέτης, δὲν εἶναι ἓνας φιλόσοφος οὔτε ἓνας ἱστορικός. Ὁ ρόλος του μοιάζει μὲ τὸ ρόλο τοῦ στρατηγοῦ. Χρέος του εἶναι νὰ χτυπήσῃ καὶ νὰ νικήσῃ τὸν ἐχθρό, ἂν ἔχη τὶς δυνάμεις, ἢ ἀλλοιῶς νὰ πέσῃ ἥρωϊκά. Ὁ Δημοστένης ἔπραξε τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα του. Μὲ τὸ θάνατό του ἐκέρδησε ἢ ὑπόθεσε τοῦ Παγκόσμιου Πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ χρέους του ὁ Δημοστένης ἐπλούτισε τὴν ἠθικὴ κληρονομία τῆς Ἑλλάδας, δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ποὺ ἔμελλε νὰ κατακτήσῃ ὅλο τὸν Κόσμο. Η ΕΛΛΑΔΑ ΘΑ ΗΤΑΝ ΛΙΓΩΤΕΡΟ ΜΕΓΑΛΗ, ΑΝ Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΠΟΛΕΜΗΣΕΙ ΣΤΗ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ. Ὁ Γρακύλος, ὁ τύπος τοῦ Ἑλληνα μόνο πεπαιδευμένου καὶ μόνο ὠραίου πνεύματος, ἔμελλε ν'ἀρθῇ πολὺ γλήγορα, εἶναι ἤδη μεγάλη ἡ θέση του στὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει ὁ Κόσμος γιὰ τὸν Ἑλληνισμό. Θὰ κατεῖχε μιὰ ἀκόμα πιὸ μεγάλη θέση χωρὶς τὸ Δημοστένη καὶ τὴν πολιτικὴ του.»

Ὁ Δημοστένης ἐνσαρκώνει τὸ αἰώνιο πνεῦμα καὶ τὴν αἰωνία ψυχὴ τῆς Αἰωνίας Ἀθήνας—Πανελλάδας καὶ εἶναι μιὰ ἀθάνατη δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου, ἡ μεγαλύτερη καὶ ἰσχυρότερη, ἡ ἰδεαλιστικώτερη καὶ ἥρωϊκώτερη, ἡ ὠραιότερη πολιτικὴ προσωπικότητα ὅλης τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας. Σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἀγωνίστηκε καὶ στὸ τέλος ἐθυσίασε καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του γιὰ τὸ ὠραιότερο καὶ ὑψηλότερο Ἰδανικὸ ποὺ ὁ ἥλιος του ἐφώτισε ὅλη τὴν Ἀνθρωπότητα, τὸ Ἰδανικὸ τῆς Αἰωνίας Ἑλλάδας. Καὶ ἂν ὑπάρχη μιὰ προσωπικότητα σ' ὅλη τὴν Ἑλληνικὴ Ἱστορία ποὺ νὰ μπορῇ νὰ διακηρύξῃ περήφανα: «Μέσα μου ἐχώρεσε ἡ Αἰωνία Ἀθήνα—Αἰωνία Πανελλάδα», ἡ προσωπικότητα αὐτὴ εἶναι μόνο ὁ Δημοστένης.

Ἡ ἀληθινή, ἡ δημιουργικὴ ζωὴ θεμελιώνεται μόνο μέσα στὸ Αἷμα καὶ ἀπάνω στὸ βωμὸ τῆς Θυσίας. Ὁ Δημοστένης ἔζησε καὶ πέθανε γιὰ τὴν πα-

τρίδα του. Καὶ ἡ ζωὴ του καὶ οἱ ἀγῶνές του καὶ ὁ θάνατός του, ἡ ἀκατάβλητη ἀρετὴ του, ὁ ὑπερανθρώπινος ἡρωϊσμός του, τὸ ἀνεπίληπτο Ἑλληνικὸ ἦθος του ἐμπνέουν σ' ὄλους τοὺς γνήσιους καὶ φωτισμένους πνευματικούς ἀνθρώπους ὅλου τοῦ Κόσμου αἴσθημα ἀπεριόριστου θαυμασμοῦ, θαυμασμοῦ ποὺ φτάνει τὰ ὅρια τοῦ Δέους καὶ τῆς θερησκευτικῆς Ἐκστασης καὶ Κατάνυξης μπροστὰ στὸ τρομαχτικὸ, ἀφταστο, ἀσύλληπτο καὶ ἀνυπέβλητο, συντριπτικὸ καὶ ἐξουθενωτικὸ μεγαλεῖο τῆς προσωπικότητάς του. Τὸ ὑπερκόσμιον πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ μεγαλεῖο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοστένη ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἰδανικοῦ ποὺ γι' αὐτὸ ἔζησε καὶ πέθανε, τοῦ Ἰδανικοῦ τῆς ἀθάνατης πατρίδας του. Ὁ ἀθάνατος δημιουργὸς τοῦ λόγου «Περὶ τοῦ στεφάνου» ὑπῆρξε ὁ ἰδεώδης, ὁ τέλειος ἀγωνιστὴς καὶ ἐνσαρκωτὴς τοῦ ὑψηλοῦ αἰωνίου Ἀθηναϊκοῦ — Ἑλληνικοῦ Ἡθους, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τῆς πνευματικῆς καὶ ἰδεαλιστικῆς, ἡρωϊκῆς καὶ ὠραιολατρικῆς Ἑλλάδας, ποὺ μὲ τὴν πίστη στὸ Πνεῦμα ἐνίκησε τὴ Φύση, τὴν Ὑλὴ, τὸ Μηδέν, τὸ Ζόφο, τὸ Θάνατο.

Ὁ Δημοστένης ἔπεσε γιὰ τὴν εὐγενέστερη ὑπόθεση τῆς Ἱστορίας ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος, γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ δόξα τῆς Αἰωνίας Ἑλλάδας. Δίχως τὴ θυσία του στὸ βωμὸ τῆς αἰωνίας Ἑλληνικῆς Ἰδέας, τῆς αἰωνίας Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς, τὸ ἄστρο τῆς Αἰωνίας Ἑλλάδας δὲ θὰ ἔλαμπε ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τοῦ Ἀπειρου Χρόνου μὲ τὴ λάμψη ποὺ ἔλαμψε καὶ λάμπει σ' ὄλους τοὺς αἰῶνες. Ἡ θυσία τῆς ζωῆς τοῦ Δημοστένη ρίχνει ἀπειρο φῶς στὸ μυστήριον ὅλων τῶν μυστηρίων τῆς Ἱστορίας ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος, τὸ μυστήριον τῆς Ἀθηναϊκῆς, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς.

Τὸ ὠραιότερον ἐγκώμιον τῆς προσωπικότητος τοῦ Δημοστένη ἔχει πλέξει ὁ τίγρης τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, ὁ Κλεμανσώ, μ' αὐτοὺς τοὺς λόγους του: «Ὁ Διονύσιος τῆς Ἀλικαρνασσοῦ χαρακτηρίζει τὸ Δημοστένη ὡς τὸ μεγαλύτερον ρήτορα ὅλων τῶν αἰώνων. Βρίσκω τὸν ἔπαινό του ὡς ἀνεπαρκῆ, γιὰτὶ ὁ λόγος δίχως τὴν πράξιν εἶναι μάταιη φλυαρία. Στὸ τέλειον νόημα τοῦ λόγου ὁ Δημοστένης ὑπῆρξε ἓνας ἀνθρώπος. Αὐτὸ ἀρκεῖ... Ἐνας τόσο τέλειος ἀνθρώπος ποὺ δὲν ξαναεῖδε ποτὲ ἄλλοτε ὁ Κόσμος» (DÉMOS-THÈNE par G. CLEMENCEAU, 1926. σελ. 11 καὶ 125). Ὁ Δημοστένης ὑπῆρξε ὁ τέλειος Ἀθηναϊκός — Ἑλληνικός Ἀνθρώπος τῆς χρυσοῦς Ἐποχῆς τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνα, μύστης — ἱεροφάντης — προφήτης, ἐραστής καὶ λάτρης τοῦ παναιώνιου πνευματικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ Ἀθηναϊκοῦ — Ἑλληνικοῦ Ἰδανικοῦ τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς Ἀλήθειας, ποὺ παρ' ὄλους τοὺς γνωσιοθεωρητικούς σκεπτικισμούς του τὸ ἀνθρώπινο Πνεῦμα ἔχει τὴ δύναμιν νὰ ἐνορᾷ καὶ ν' ἀρπάξῃ, καὶ ἡρωϊκὸς ἀγωνιστὴς τοῦ ὑπεραιώνιου Ἀθηναϊκοῦ — Ἑλληνικοῦ ἠθικοῦ Ἰδανικοῦ, τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρετῆς, τῆς ἀδιάκοπης ἡρωϊκῆς μάχης σ' ὅλη τὴ ζωὴ καὶ τῆς θυσίας τῶν πάντων καὶ τοῦ ὀλοκαυτώματος καὶ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς στὸ βωμὸ τῆς Αἰωνίας Ἰδέας, τῆς Ἀλήθειας, τῆς Ὁμορφιάς, τῆς Καλωσύνης, τῆς Λευτεριάς, τῆς Δικαιοσύνης.